

LINGUAL MEANS OF CREATING A COMIC EFFECT IN PAVLO HLAZOVYI HUMORESQUES

The present article covers verbal means of creating comic effect at different lingual levels in Pavlo Hlazovyi humoresques. Revealing specific ways of using lingual means in order to clarify actual problems of the soviet and post-soviet epochs, and to kindly deride social vices is a central topic.

Keywords: *linguistic means of creating a comic, Pavlo Hlazovyi, humoresques, comic.*

УДК 811.134.2'37

Фокін С.Б., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЯКІСНІ ВІДМІННОСТІ МІЖ ЕЛЕКТРОННИМ ТА ПАПЕРОВИМ СЛОВНИКОМ З ПОГЛЯДУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Електронні словники, на відміну від паперових, характеризуються високим рівнем гіпертекстуальності. Автоматизація обробки частин словника на основі повторів певних структурних одиниць дозволяє встановлювати корисні для користувача зв'язки між компонентами словника або навіть створювати принципово новий словник. Певною мірою ці властивості можуть бути використані для автоматичного перекладу та в алгоритмах штучного інтелекту, що проілюстровано на прикладі роботи розробленого автором статті багатомовного словника фразеологічних синонімів "Onomultifras".

Ключові слова: *фразеологія, електронний словник, фразеологічний синонім, штучний інтелект, гіпертекстуальність, синапс.*

Одна з найочевидніших переваг електронних словників – це їхній відносно необмежений обсяг. На відміну від традиційних словників у паперовому форматі, електронні словники можуть містити набагато масштабнішу базу даних, оскільки для їхньої публікації немає потреби заощаджувати папір, скорочувати кількість сторінок тощо. Можна вважати, що словники, в яких заради заощадження кількості знаків гасла розташовувалися гніздовим способом у рамках однієї словникової статті, залишилися в минулому. Відтак, електронний словник здатний охопити набагато більше даних, ніж це може собі дозволити паперовий словник. Приміром, В. Селегей стверджує, що словникова стаття має містити випадки паремії, елементи розмовника, ілюстрації узусу, типові мовні труднощі [3]. Втім, переваги електронних лексикографічних ресурсів не обмежуються кількісними параметрами.

Окрім власне кількісних розбіжностей, що очевидні, необхідно наголосити на якісних відмінностях, які вказують на суть та перспективи словників нового покоління. Однією з найвизраźніших рис комп'ютерних лексикографічних ресурсів є наявність у них численних гіперпосилань (зазвичай представлених у формі слів, традиційно виділених синім кольором, рідше – іншими кольорами). Розгалужена система

гіперпосилань дає змогу пов'язувати заголовне слово та будь-які інші знаки, присутні в словнику, з іншими знаками, якщо такий зв'язок корисний для користувача. Причому, зручно, коли під час читання тлумачення певної лексеми можна зазирнути в тлумачення кожного з тих слів, що використано в дефініції. Завдяки використанню гіперпосилання читання словника перестає бути лінійним, і кожен користувач проходить "власний маршрут" при використанні словника, а кількість таких маршрутів видається такою ж безмежною та неосязною, як кількість шахових партій. Цю особливість словника використав Милорад Павич у "Хозарському словнику". Щоправда, невичерпність маршрутів прочитання властива майже будь-якій довідковій літературі, але як специфічна риса художнього жанру це було використано вперше саме згаданим автором.

Інтертекстуальність певною мірою властива і паперовим словникам, а надто енциклопедіям, у яких прийнято виділяти курсивом ті графічні слова, які зустрічаються в заголовних словах. Однак ступінь інтертекстуальності комп'ютерних словників на порядки вищий, зокрема, в них кожне слово словникової статті може сприйматися як потенційне заголовне, і саме за таким принципом працює словник DRAE (версія на диску). У сучасних електронних енциклопедіях, натомість, як гіперпосилання функціонують не всі слова статті, а тільки ті, що виділені синім кольором, хоча цей недолік можна вирішити простим технічним доопрацюванням. Окрім питання власне кількості гіпертекстових зв'язків, одним із важливих висновків щодо функціонування комп'ютерного словника є те, що зв'язки між його частинами, що потенційно корисні для користувача, стають неочікуваними і певним чином непередбачуваними для самих упорядників словника, факт, що вже сам собою викликає науковий інтерес.

Деякі електронні словники оснащено можливістю проводити складний пошук за декількома категоріями водночас, що немислимо у паперовому форматі: до прикладу, цілеспрямований пошук слів, що містять певний суфікс, або слів певного походження, або якоїсь заданої граматичної характеристики. Такого роду формальний пошук напручуд легко реалізувати з програмної точки зору. Більше того, якщо лексеми у словнику анотовано відповідними тегами, то пошук можна проводити і за семантичними розрядами, категоріями, як абстрактні іменники, акціональні дієслова, перехідні дієслова, іменники певної відміни тощо.

Кількість комп'ютерних словників щоразу більшає, однак з-поміж них зустрічаються принципово дуже відмінні ресурси. Умовно всі електронні словники можна розділити на дві групи: ті, що раніше існували в електронному вигляді і згодом були переведені в електронний формат, а також ті, що укладені власне комп'ютерами автоматично [1, с. 12-13]. Словники останнього типу становлять надзвичайно високий інтерес, оскільки виступають яскравою ілюстрацією штучного інтелекту.

Комп'ютерні словники характеризуються високим рівнем гіпертекстуальності. І хоча сучасні паперові словники шляхом виділення курсивом теж можуть функціонувати як внутрішньотекстові посилання, електронні словники мають можливість на своїй базі генерувати декілька словників. Наприклад, "Тлумачний словник іспанської мови" Королівської академії іспанської мови у дисковій версії дозволяє здійснювати пошук за всіма мислимыми параметрами: стилістичними та соціолокальними помітками, за гаслами, за оберненою формою. Відтак, одним кліком мишки словник може

перетворитися на інверсійний; так само одним кліком можна згенерувати словник іспанських дієслів, а, за потреби, іспанських перехідних дієслів, окремо – іспанських неперехідних дієслів. Якщо обрати помітку “vulg.”, можна автоматично скомпілювати словник вульгарних слів і т. інш. Тобто, можливість сортування та перетворення за одним із таких критеріїв, властивість, якої позбавлені паперові словники, перетворює їх на потужний ресурс штучного інтелекту. Так само, як і при роботі головного мозку, ступінь розвиненості інтелекту вимірюється не кількістю нейронів і не масою мозкової тканини, а кількістю зв’язків, так званих синапсів. Тому можна за аналогією стверджувати, що електронний словник тим більший, що більша кількість потенційно корисних зв’язків між його частинами. Усі потенційно корисні зв’язки не піддаються перерахуванню, але вважаємо, що добрим орієнтиром може стати вимірювання повторених знаків. Будь-який повтор може виявитися функціонально важливим, оскільки може розглядатися як корисний зв’язок.

Ця ідея втілена нами під час укладання багатомовного словника фразеологічних синонімів “Onomultifras”, на прикладі якого проілюструємо деякі з зазначених особливостей електронних словників. У ньому пошук синонімів відбувається програмою саме на основі ідеї повтору. Оскільки кожен фразеологізм супроводжується дескрипторами (або семантичними тегами), що відповідають його значенню, програма може віднайти фразеологізми, у складі яких теги повторюються. На теперішній момент у словнику нараховується близько 3 тисяч фразеологічних одиниць, з яких 300 були залучені також із іспансько-українського словника, що його під керівництвом автора статті розробили студенти: Краснодзей Василь Анатолійович, Ярина Владислава Ігорівна, Бучака Іван Васильович, Шепета Патриція Юрївна, Устинова Владислава Леонідівна, Гороховська Лариса Володимирівна, Якименко Юлія Олександрівна, Медюк Зоя Юрївна, Пустовийт Анна Робертівна, Савенкова Наталія Анатоліївна, Сім’ячко Дарина Сергіївна, Калініченко Оксана Олександрівна, Остриніна Валерія Дмитрівна, Дембіцька Катерина Олександрівна, Левандовська Кіра-Кароліна Геннадіївна, Сім’ячко Дарина Сергіївна, Чумаченко Дар’я Валентинівна. І хоча ці напрацювання потребують корекції, словник уже можна використовувати.

“Onomultifras” організовано як ономасіологічний багатомовний словник. Позаяк алгоритм пошуку фразеологізму за алфавітом не завжди однозначний, з огляду на велику кількість варіацій та труднощів під час визначення ключового слова, а також зважаючи на те, що переклад фразеологізмів із однієї мови на іншу не просто часто, а навіть у більшості випадків хіба що приблизний: або не зберігає образ, або відрізняється за мовним регістром чи за наповненням значення, саме перекладний словник фразеологізмів як заду́м в еру електронної лексикографії видається мало-ефективним. За таких умов багатомовний словник фразеологічних синонімів відкриває широкі перспективи. Не беремося стверджувати, що такий словник на сто відсотків витіснить і замінить перекладні словники, однак наполягаємо, що це принципово новий словник, який покликаний розв’язувати широке коло завдань, що не можна розв’язати шляхом використання перекладних словників.

Поза тим, як зауважує іспанський науковець А. Памієс Бертран, у галузі фразеології семасіологічні словники не такі явні конкуренти ономасіологічних [6, с. 207]. Крім того, як показує практика, шлях пошуку від дескриптора до фразеологізму коротший, ніж

в ономасіологічному словнику загальноживаної лексики. Тому, цілком імовірно, фразеологічні ономасіологічні словники з'являться в обігу раніше, ніж загальні. Успішними напрацюваннями на цій ниві слід вважати “Словник фразеологічних синонімів” 1985 р. публікації (упорядники – М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський) [2], на наш погляд, несправедливо недооцінений і безнадійно відсутній на полицях українських книгарень, або електронний словник “Multilingual Electronic Phraseological Dictionary “AUTOFRAS” [5], який, на жаль, не спрацьовує у версіях Windows, старших за XP. У зазначених словниках функція пошуку синонімів не реалізована, тому в “Onomultifras” цю функцію введено як експериментальний пілотний проєкт.

Як зазначено, пошук синонімів відбувається автоматично на підставі збігів семантичних дескрипторів або тегів. З цієї властивості випливає ще одна важлива прикладна особливість. Оскільки словник шукає як синоніми тією ж самою, так і іншими мовами, на цьому принципі можна автоматично згенерувати перекладні словники усіх можливих мовних пар із наявних у словнику мов. Цей факт можна розглядати як елемент комп'ютерного перекладу, який ґрунтуватиметься не на традиційному статистичному алгоритмі, не на перекладацькій пам'яті, а вже на певному аналізі значення.

Синонімічними фразеологізмами не обов'язково вважати ті, семи яких збігаються, адже для комп'ютера значущим є насамперед формальний збіг. Це значно обмежує можливості як пошуку фразеологічних синонімів, так і перекладу фразеологічних одиниць з однієї мови на іншу. Однак потенціал електронного інтелекту зростає, якщо брати до уваги не тільки повні збіги семантичних тегів, а й синонімічну подібність. Для цього необхідно залучити до бази даних словника базу синонімів тією мовою, яка відповідає метамові словника. Окремо створюється функція, яка не лише порівнює збіг тегів, що її в різних мовах програмування часто іменують *equals()*, а й перевіряє, чи не є порівнювані теги синонімами. Позаяк семантичний опис фразеологічних одиниць за допомогою тегів – процес, що виконує людина, не позбавлений суб'єктивності. Не створено також і універсального семантичного словника або алфавіту, який би допоміг уникнути використання тегів-синонімів. Тому через наявність синонімів, які програма не сприймає як повтори, випадає з уваги велика кількість корисних зв'язків. Відтак, процес пошуку дескрипторів для структурних одиниць словника важко регламентувати, і він не позбавлений певної суб'єктивності [4, с. 71-72].

Часом колишній паперовий словник після сканування переводиться у цифровий формат і інколи відає назву “електронний словник”. Насправді ж, з огляду на викладене вище, вважаємо: аби словник справді міг називатися електронним, у ньому має бути забезпечений високий ступінь інтертекстуальності, настільки високий, коли всі можливі типи корисної взаємодії між його складовими перевищують за кількістю ті, які може передбачити упорядник, що є прямим виходом у простір штучного інтелекту. Проілюструємо це явище прикладом автоматично згенерованих фразеологічних синонімів, відповідно до сформульованого запиту.

ЗАПИТ

(вихідний
фразеологізм)

РЕЗУЛЬТАТ ПОШУКУ

ПЛІСТИ ТЕНЕТА	Блефувати, нагріти руки, фальшива нота, мати козир у рукаві, лити воду, замилювати очі, пускати пил в очі, тримати карти в рукаві, білими нитками шитий, брати на пушку, ведмежа послуга, відбивати хліб, відвести очі, водити за ніс, заскочити зненацька.
ФАЛЬШИВА НОТА	Плести тенета, поховати рога, мати козир у рукаві, тримати карти в рукаві, білими нитками шитий, впихнути kota в мішку.
БУТИ ЦАПОМ-ВІДБУВАЙЛОМ	Вішати всіх собак на когось, дістатися комусь на горіхи [за чужу провину], сухим вийти із води.

Як бачимо, з-поміж автоматично згенерованих синонімів трапляються казуси, варті уваги дослідника, зокрема, програма віднаходить подібні за змістом фразеологізми, але з іншим синтаксичним керуванням, іншим частиновимим наповненням, а також інколи знаходить антоніми. Це й не дивно, адже антоніми характеризуються збігом більшості сем. У свою чергу, це спонукатиме розробника для пошуку алгоритмів, здатних відокремлювати синоніми від антонімів, можливо, за допомогою залучення окремої бази даних антонімів.

У підсумку зазначимо, що характеристикою електронних словників нового покоління має стати високий ступінь гіпертекстуальності. Однак гіпертекстуальністю характеризуються і паперові словники, адже в них теж є відсилання до інших складових частин. В електронному словнику, нагомість, ця гіпертекстуальність відрізняється в кількісному та якісному планах. У кількісному – тому що таких зв'язків у ньому незрівнянно більше, а в якісному – тому що ці зв'язки можуть бути певним чином упорядковані, й на цій основі може бути автоматично згенерований ще один або декілька словників. Використання зазначених властивостей дозволяє реалізувати окремі елементи штучного інтелекту, зокрема, пошуку синонімів, автоматичного перекладу, заснованого не на статистичному аналізі і не на використанні перекладацької пам'яті, а на аналізі значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клименко Н. Ф. Нові підходи до укладання комп'ютерних словників / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. – К., 1996. – № 4-5. – С. 11-15. 2. Коломієць Н. Ф. Словник фразеологічних синонімів / Н. Ф. Коломієць, Н. Ф. Регушевський. – К. : Радянська школа, 1988. – 200 с. 3. Селегей В. Електронные словари и компьютерная лексикография / В. Селегей. [Електронний документ]. – Режим доступу: www.lingvoda.ru. 4. Фокін С. Б. Вибір дескрипторів для ономасіологічного словника: питання методології / С. Б. Фокін // Г'ята Всеукраїнська наукова конференція романістів. Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства. – Одеса: Одеський національний університет, 2015. – С. 71-72. 5. Pámies Bertrán A. Multilingual Electronic Phraseological Dictionary "AUTOFRAS" / A. Pámies Bertrán, E.M. Iñesta Mena, M. Bálmacz, O. Káloustova // Tempus Language Toolbox. – Granada, 1998 (CD-version) 6. Pámies A., Balmacz M., Iñesta E.M. Criterios para una fraseología onomasiológica automatizada / A. Pámies, M. Balmacz, E.M. Iñesta // Léxico y Fraseología. – Granada, Método, 1998. – P. 207-217.

Стаття надійшла до редакції 25.10.17 р.

*Фокин С. Б., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

КАЧЕСТВЕННЫЕ ОТЛИЧИЯ МЕЖДУ ЭЛЕКТРОННЫМИ И БУМАЖНЫМИ СЛОВАРЯМИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Электронные словари, в отличие от бумажных, характеризуются высокой степенью гипertextуальности. Формализация автоматической обработки частей словаря, содержащих повторы в отдельных структурных разделах, позволяет устанавливать существенные связи между разделами словаря, которые могут стать полезными для пользователя либо создавать на его основе принципиально новый словарь. Данная особенность в определенной степени также применима к автоматическому переводу либо в алгоритмах искусственного интеллекта, что иллюстрируется на примере использования многоязычного фразеологического словаря синонимов “Onomultifras”.

***Ключевые слова:** фразеология, электронный словарь, фразеологический синоним, гипertextуальность, синапс.*

*Fokin S.B., PhD., Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

QUALITATIVE DIFFERENCES BETWEEN ELECTRONIC AND PAPER DICTIONARIES FROM THE POINT OF VIEW OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Electronic dictionaries, unlike those in paper format, are characterized by a high level of hipertextuality. Automatic processing of dictionary entries containing repetitions of certain structural unites allows to establish relations among parts of a dictionary which might be useful for the user; or even to create a conceptually new dictionary on its base. These features may be harnessed to some extent for automatic translation as well as in other algorithms of artificial intelligence. These theses are illustrated through the usage of a multilingual dictionary of phraseological synonyms «Onomultifras».

***Key words:** phraseology, electronic dictionary, phraseological synonym, hipertextuality, synapse.*